

Токтомушева Ш.А.

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН АДЕПТИК АҢ-СЕЗИМИНЕ
МУЗЫКАНЫН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Токтомушева Ш.А.

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ НА МОРАЛЬНОЕ
СОЗНАНИЕ ПОДРОСТКОВ

Sh. Toktomusheva

THE INFLUENCE OF MUSIC ON THE MORAL
CONSCIOUSNESS OF ADOLESCENTS

УДК: 78.05

Адамдагы адептүүлүк касиетти калыптандырууда музыканын, обондордун, ал турмак музыкалык аспаптардын ролун изилдөөгө багытталган. “Музыка инсандын рухий өсүшүндөгү лирикалык поэзиядан кийинки этап болуп эсептелет. Музыка – сезимдин тили. Адамдын жан дүйнөсүнө сөз жете албаган эң назик, эң терең жерине музыка жетет. Өспүрүмдүн жан дүйнөсүнө музыка таасир этип, сүйүү, жашоо, сезим, атуулдук сезимдерин козгойт, толкундандырат. “Ким жан дүйнөсүнө музыканы алып жүрбөсө, татына гармонияга муздак мамиледе болсо, ал жалганчы боло алат” - деген В.Шекспир. Өспүрүмдүн жүрүм-туруму адептик нормаларга ылайык келүүсү маанилүү. Өспүрүмдөрдүн аң-сезимдүүлүгүн, искусствого болгон кызыгуусун жогорулатуу. Өспүрүмдөрдүн жан дүйнөсүнө таасир этүүчү куралдардын бири – музыка. Азыркы өспүрүмдүн руханий байлыгынын өсүшүнө жогорку деңгээлдеги сапаттуу искусство абдан жардам берет.

Негизги сөздөр: музыка, сезим, өспүрүм, искусство, персонаж, эстетика, ритм, эмоция, психотерапевт.

Изучение роли музыки, мелодий и музыкальных инструментов в формировании нравственности человека. «Музыка – это следующий этап в духовном развитии человека после лирики. Музыка – это язык чувств. Музыка достигает самой тонкой и самой глубокой части человеческой души за пределами слов. Подростки находятся под влиянием музыки, которая пробуждает чувства любви, жизни, чувств и гражданственности. «Всякий, кто не носит в сердце музыки, кто холодно относится к гармонии вкуса, может быть лжецом», - говорил Шекспир. Важно, чтобы поведение подростка соответствовало моральным нормам. Повысить осведомленность и интерес подростков к искусству. Одним из инструментов, способных повлиять на жизнь подростков, является музыка. Качественное искусство в значительной степени способствует росту духовного богатства современной молодежи.

Ключевые слова: музыка, чувства, подростки, искусство, персонаж, эстетика, ритм, эмоция, психотерапевт.

The study of the role of music, melodies and musical instruments in the formation of human morality. “Music is the next stage in the spiritual development of a person after lyrics. Music is the language of feelings. Music reaches the most subtle and deepest part of the human soul beyond words. Teenagers are influenced by music that evokes feelings of love, life, feelings and citizenship. “Anyone who does not carry music in his heart, who has a cold attitude towards the harmony of taste, can be a liar,” said Shakespeare. It is important that the behavior of a teenager is in line with moral standards. Raise awareness and interest of teenagers in the arts. One of the tools that can influence the lives of teenagers is music. High-quality art largely contributes to the growth of the spiritual wealth of today's youth.

Key words: music, feelings, teenagers, art, character, aesthetics, rhythm, emotion, psychotherapist.

Адамдагы адептүүлүк касиетти калыптандырууда музыканын, обондордун, ал турмак музыкалык аспаптардын ролу чоң. Кайра жаралуу доорундагы педагогдор гумандуулукка тарбиялоонун маанилүү каражаты катары көркөм өнөрдү эсептешкен. Көркөм өнөрдүн негизин өздөштүрүү үчүн билими бар адамды тарбиялоону системасынын зарыл элементине музыка кирген. “Музыка инсандын руханий өсүшүндөгү лирикалык поэзиядан кийинки этап болуп эсептелет. Анын адамдын ойломуна, адеп-ахлагына, эстетикалык тарбия берүүчү таасири бар.

Музыка – сезимдин тили. Адамдын жан дүйнөсүндөгү сөз жете албаган эң терең, эң назик жерине музыка жетет. Ошондуктан тарбия музыкасыз болсо, бала кекчил болуп калат” - деп ырасталган педагогикалык илим. Табияттын музыкасы – ал музыка эмес, ал тамга аны үйрөнүп алган адам гана сезимдин тилиндеги китепти окууга кирише алат [1, 3].

Баланын жалпы өнүгүүсү үчүн музыка керек деп ырастакан советтик педагог.

Музыка адамдын чыгармачылык ойлорун өнүктүрүүгө жардам берет. Адамдардын руханий дүйнөсүнө анын таасири бар. Өспүрүмдүн жан дүйнөсүнө музыка таасир этип, сүйүү, атуулдук сезимдерди козгойт.

“Ким жан дүйнөсүнө музыканы алып жүрбөсө, татына гармонияга муздак мамиледе болсо, ал жалганчы боло алат” - деген Шекспир.

В.А. Сухомлинский ырастоолоруна караганда: “Китеп окууга жана музыкага кызыкпаган, аларга такыр көңүл бөлбөгөн балдардын руханий деңгээли төмөн болот, андай балдар арасында кылмыштуулуктун жогору болушунун ортосундагы байланышы бар. Кылмыш канчалык оор, мыкачы, адамгерчиликсиз андай үй-бүлөдө жашаган өспүрүмдөрдүн интеллектуалдык, эстетикалык талаптары томон, жарды болгондугу ошол үй-бүлөдө музыкага кызыкпаандыгы руханий талаптары да томон болот.

Композитор Моцарттын музыкасы дүйнө жүзүндөгү мелодиялардын ичинде адамдын ден-соолугун психикасын айыктыруучу “чемпион” деп ырастыш-

кан бул негативлдүү мазмундагы ойлорду камтыган ырлардын, рок музыканы өспүрүмдөрдү азыркы мезгилде оорунун эпидемиясы сыяктуу каптап келе жаткан искусствонун зыяндуу таасири айтылды. Азыркы мезгилде өспүрүмдөрдүн уюштурулган дискотекаларды уюштуруу адатка айланды. Ушул проблемалар ата-энелерге, мугалимдерге, комчулукка түйшүктүү. Дүйнөдөгү жаңырып жаткан музыкаларда сулуудук да жагымсыздык да, жогорку сезимдерди да ойлор да адамдын көөдөнүндөгү боштугу да чагылдырылат.

Мунун баарын музыкалык жактан сабаттуу, маданияттуу, атайын даярдыгы бар адам гана түшүнө алат.

Өспүрүмдөрдүн түрдү мүнөздөгү музыкалык сезимдерди тарбиялоо аны угууну каалаган активдештирүү үндөгү өзгөчөлүктөрдү байкоо. Коллективдүү ырдоодо, бийлоодо музыканын аткарылышын бирдей болушунун көңүл буруусун калыптандыруу. Өспүрүмдөрдүн музыкага көңүл бурууга, кызыгууга, аны угууга, калоого, музыкалык чыгарманы эстеп калууга, жана эмоционалдуу кабыл алууга тарбиялоо.

Музыкалык ой-пикирди чыгарманын мүнөзүндө өзгөртүүнүн сезе билүүгө байытуу. Ар-кандай мүнөздөгү музыканын алдында ыргактуу кыймылды импровизацияларын аткарууну балдардын музыкалык аспаптарында жөнөкөй оюндарды калыптандыруу[2].

Балдарды музыкалык чыгармалардын эмоционалдык мазмунун, мүнөзүн айырмалоого тарбиялайт.

Музыкалык тарбия – өспүрүмдөрдүн музыкалык маданияттык калыптандыруу жана руханий дүйнөсүн байытуу.

Музыкалык тарбия берүү менен өспүрүмдөрдүн шып-жөндөмүн өнүктүрүү, музыка менен катар профессионалдык музыканы да кенен таануу.

Музыканы кабыл алуу акыл-эс процесстеринде да байланыштуу болот.

Өспүрүмдөрдүн акылын, эстетикалык сезимин өнүктүрүүдө чыгармачылыктын ар кайсы белгилерин колдоп туруу абзел, себеби алар өспүрүмдөрдүн кабыл алуусун жана элестетүүсүн активдештирет.

Эстетикалык тарбиялоо өспүрүмдөрдүн сулуулукту сезип түшүнүү, көркөм ишмердиктин түрлөрүн өздөштүрүү, өз алдынча иш алып барууга түрткү берет.

Өспүрүмдөрдүн акылы менен денесинин өнүгүшүнүн анын нравалык тазалыгы менен жашоого жана искусствого болгон эстетикалык мамилесинин толук айкалышы өспүрүмдөрдүн бирдиктүү инсандык сапаттарынын калыптанышынын зарыл шарты.

Музыка өспүрүмдүн сезимине түздөн-түз таасир тийгизгендиктен анын моралдык жүзүн калыптандырат.

Музыканын таасири кээде сүйлөшүү менен үйрөтүүдөн да күчтүү.

Өспүрүмдөрдүн эмоционалдык образдык мазмундагы чыгармалар менен тааныштырат. Музыка менен өткөргөн убакыт өспүрүмдөрдүн жалпы жүрүм-турум маданиятына жалпы таасир тийгизет. Музыка өспүрүмдөрдүн моралдык жүзүн калыптанды-

руу үчүн, адептик сапаттарды табиялоо үчүн зарыл шарттарды түзүп адамдын жалпы маданияттуулугунун алгачкы негиздерин орнотот [4].

Музыка аркылуу өспүрүм айлана-чөйрөнү тереңирээк сезип, кабыл алат. Музыка – өспүрүмдүн жашоосунда анын жандандырган көптөгөн таттуу сезимдерди жаратат, шайыр болууга үйрөтөт, жана өспүрүмдүн чыгармачыл шыгын, фантазиясын өркүндөтөт. Музыканын дагы бир башка өзгөчөлүгү – бул жалпы сезимдер аркылуу адамдарды чогултуп алардын ортосунда сүйлөшүү каражаты болгон. Адамдын терең сезимдери менен чоң ойлорун көрсөтө алган, адамдардын эмоциясына таасир бере алган көркөм чыгармалар өспүрүмдөрдүн жаш кезинен тартып эле тарбиялоонун башаты жана каражаты.

Музыка бардык угармандарга бирдей таасир бере алабы? Албетте бере албайт. Музыканын дагы бир өзгөчөлүгү адамга жашоонун биринчи күндөрүнөн тартып эле таасиринин тийгизиши. Өспүрүмдөрдүн музыкага көңүл бурууга, кызыгууга, аны угууга каалоого, уккан музыкалык чыгарманы эстеп калууга, эмоционалдуу кабыл алууга тарбиялоо.

Адамдар өткөн муундун адептик эрежелерин өздөштүрүү менен гана чектелбестен адамдын аң-сезиминде, эч кандай өнүгүү болмок эмес.

Коом өзгөрсө кыйынчылыкка карабастан адамдын жүрүм-турумун эрежелерине өзгөрүүлөрдү киргизишет.

Өспүрүмдөрдүн жан дүйнөсүнө таасир этүүчү куралдардын бири – музыка.

Назик сезимди ойготуп, кудуреттүү ыкманын бири.

Адамдагы адептүүлүк касиетти калыптандырууда музыканын, обондордун, музыкалык аспаптардын ролун изилдөөгө багытталган.

Чарльз Дарвин: “Эгерде мен жарык дүйнөдө кайрадан дагы бир жолу жашап калсам, эң жок дегенден ыр окумуштуу, жана музыка угушту эреже кылып алат элем. Ушундай үзгүлтүксүз көнүгүүнүн натыйжасында азыркы мезгилдеги шал болуп калган бөлүктөрүндөгү активдүүлүктү мүмкүн сактап калаар белем. Бул табитти жоготуу, бакытты жоготуу менен барабар, мүмкүн акыл-жөндөмүнө, андан көбүрөөк адеп-ахлагына мунун зыяны тийип жаткандыр” - деген ойду айткан.

Окуу планда каралган предметтердин ичинен эки предмет: музыка жана сүрөт мээнин оң жарым шарын өнүктүрөт. Өспүрүмдүн жалпы өнүгүүсү үчүн музыка керек деп ырастайт. Ошондуктан окуу планга музыка сабагы киргизилген. Музыка адамдын чыгармачыл ойлорун өнүктүрүүгө жардам берет.

Адамдын руханий дүйнөсүн байытууга жардам берет.

Байыркы акылмандар “Дарынын баары уу, маселе анын дозасында” дешчү экен.

Бул сөздүн музыкага да тиешеси бар. Француз психотерапевти Альфред Томатис “Музыка атом

энергиясы сыяктуу, анын потенциалын акыл-эс менен пайдаланса, өспүрүмдөрдүн денесин жана рухун айыктыруучу таасир тийгизет” - деген.

Өспүрүм чагында кекечтенип бир сүйлөмдү да аягына чейин айта албаган балага, Альфред Томатис ага күнүгө 2 саат Моцарттын жазган музыкасын угууну сунуш кылган, ал эки жумада айыккан [5].

Рок музыка кээ бир балдардын психикасына баңгизат сыйяктуу өтө тез таасир эткендиктен өзүнө-өзү өстүрүүгө жеткирет.

Өспүрүмдөрдүн тарбиялык мааниси ырлар аркылуу беришет.

Адам өмүр бою тарбияланып такшалат. Адептик тарбиянын башаты, аң-сезимдин калыптануусу жүрүш, адептик эрежелерин үйрөнүүсү.

Өспүрүмдөрдүн адептик нормалары, эрежелерди, түшүнүшөт, жакшы жаманды, талдашат, музыканы уга билишет, анан адептик тажрыйбага ээ болот.

“Адам билимдүүлүгү, билгичтиги аркылуу аң-сезимине жараша аз же көп пайда келтирет” - деген В.Г. Белинский.

Адептик аң-сезими өнүккөн инсан коомдун мүчөлөрүнө жакшылык кылып руханий дүйнөсүнүн байышына, өнүгүүсүнө таасир этип турат.

Азыркы мезгилде адептик аң-сезим, жашоонун маңызын, адамдын руху, дили, акыл-эси ойлому көз карашы, музыкага болгон кызыгуусу.

Өспүрүмдөр үчүн музыкалык тарбия берүү эстетикалык тарбия берүү каражаттарынын бири болуп музыка эсептелет.

Анын өспүрүмдөргө тийгизген эмоционалдык таасиринин күчү талашсыз.

Жашоодогу негизги максаты – өспүрүмдүн денсоолугун чыңдоого жана анын дени сак болушуна гана кам көрүү болбостон, өспүрүмдүн руханий байлыгынын өсүшүнө жогорку деңгээлдеги сапаттуу искусство, музыка абдан жардам берет. Искусство, музыка жөнүндө тереңирек ойлонсок, ал адамдын мүнөзүн жакшыртууга зор таасир тийгизет.

Бирок, азыркы телерадио берүүлөрдөн көрсөтүлүп жаткан искусствонун бүт эле жанрлары, алардын ичинен кино, элдик ырлар, классикалык музыка келечек муундардын руханий муктаждыктарын канааттандырып эң бийик чектеги руханий ырахаттануусуна жеткизе алабы? Албетте, жок. Себеби, искусствонун бардык жанрларына тиешелүү болгон материалдардын сапаты жана иреттүүлүгү жагынан, угуучунун ички дүйнөсүн, атуулдук сезимин ойгото турган музыкадагы обондуулук жок, элдик ырлардын ыргактык гармониясы, көркөм өнөргө тиешелүү болгон эстетикалуулукту көздөгөн эмес. Өспүрүмдүн жүрүм-туруму адептик нормаларга ылайык келүүсү маанилүү. Аны чоңдор түшүнсө, адептик аракетинин ийгилик-

түү болгонуна сүйүнүп мамилеси дурус, маанайы көтөрүңкү болуп, адептик жөнгө салат.

Адеп сабагын уюштурууга кыйынчылыктар, сабактын мазмуну, мурасы аныкталган. Мугалимдер балдардын психологиялык өзгөчөлүгүн өздөштүрөт.

Өспүрүмдөрдүн аң-сезимин өнүктүрүү ар-түрдүү иш аракет, маданий мамиле түзүү, адептүү жүрүм - турум көндүмдөрүн үйрөнүү, окуу аракет керек.

Өспүрүмдөрдүн адептик нормалары, эрежелери алаптарды түшүнүшөт.

Адептик баалуулуктарды системалаштырат, ага маани берет. Өспүрүмдөрдүн адептик аң-сезимди өнүктүрүү жана музыканын тийгизген таасири. Өспүрүмдөргө музыканын тийгизген таасири аң-сезимдин өнүгүшүн, ички дүйнөнүн толкундоосу. Ошондуктан баланын ар бир жакшы аракетин кыраакылык менен өз убагында баалап кубаттап турат.

Ал баланын аракети кызыгуусу акырындык менен адатка айлануусуна өбөлгө түзөт. В.Г. Белинский - “Адам билимдүүлүгү билгичтиги аң-сезимине жараша аз же көп пайда келдирет” - деген.

Билим колундагы шам чырак сыяктуу илимде этика деген түшүнүк бар. Ал ар кайсы мезгилде ар кандай мааниде айтылат. Илимде, искусстводо, музыкада адабий чөйрөдө адамдар алдында улуу максат коюп руханий ишмердүүлүгү аркылуу ийгилик жаратышкан.

Эгерде адамдар өткөн муундун адептик эрежелерин өздөштүрүү менен гана чектелсе, адамдын аң-сезиминде эч кандай өнүгүү болбойт.

Өспүрүмдөрдүн жан дүйнөсүнө таасир этүүчү – музыка гана.

Назик сезимди ойготуп көңүлүн көтөрөт. Он эмоциясыз баланын акылы менен сезими мелодиянын көркөмдүүлүгүнө, сулуулугуна суктанууга жөндөмсүз. Өспүрүмдөрдүн руханий дүйнөсү жан-дилинде, аң-сезиминде орун алат. Өспүрүмдөрдүн музыкага болгон моокуму эч качан канбайт. Театрлаштырган музыкалык оюндарды уюштуруп, көркөм фильмдерди тартышат. Адамдагы адептүүлүк касиетти калыптандырууда музыканын, обондордун ал турмак музыкалык аспаптардын ролун изилдөөгө багытталган [5].

Адабияттар:

1. Жумабаева Г.А. Адептик аң-сезимдүүлүккө тарбиялоонун педагогикалык жана психологиялык аспекти. - Б., 2017.
2. Алимбеков А. Кыргыз эл педагогикасындагы адеп тарбиясы. - Б., 2008.
3. Шакиров А. Адеп Наама. - Б., 2006.
4. Алымбаева Б.Б., Манасова Б.М. Адептүүлүктүн башаты татыктуу тарбия. - Б., 2019.
5. Усенко Л.В., Сейдекулова К.С. Балдарга музыкалык билим берүү. - Б., 2013.
6. Ысманова Ж., Мусаева В., Ибрагимова К. Адеп. - Б., 2007.